

УДК 930.1:303.446.4
DOI 10.35433/history.112015

Михайленко Галина,
кандидат історичних наук, доцент,
Херсонський державний університет
Irida55@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1160-8754>
Researcher ID: AAL-3710-2020
Scopus Author ID: Mykhailenko Galina

ІМПЕРСЬКИЙ ТА РАДЯНСЬКИЙ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДОРОБКУ О. ЛОТОЦЬКОГО

Анотація

Мета. *Полягає у дослідженні публіцистичного доробку О. Лотоцького як в період революцій 1905-1907 рр., 1917-1921 рр., так і в умовах еміграції 1920-1930 рр. Основна увага зосереджена на аналізі положення українських земель в імперську добу та радянський період, а також баченні ключових проблем та політичних перспектив, які запропоновані в статтях О. Лотоцького.*

Методологія дослідження спирається на принципи історизму та об'єктивності. У роботі використано як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи: історико-порівняльний, проблемний, інструментарій історії ідей (інтелектуальної історії) та біографістики. Наукова новизна полягає в зосередженні уваги на аналізі змісту публіцистичного доробку О. Лотоцького в контексті можливостей розв'язання українського національного питання в умовах Російської імперії та Радянського Союзу.

Висновки. *Творчий доробок О. Лотоцького містить значну кількість публіцистичних матеріалів. Їх тематика різноманітна: від оглядів економічного положення українських земель, до аналізу стану освітніх установ в Російській імперії та проблем духовенства. Значна увага в цих матеріалах приділена й українському національному питанню. Зважаючи на активну громадську діяльність О. Лотоцького протягом 1906 – 1917 рр., тематика його нарисів досить часто перепліталася з тими проблемами, у розв'язанні яких він брав безпосередню участь (наприклад, статус української мови та відміна заборон щодо її використання). Положення українських земель як у складі Російської імперії, так й інших держав в окреслений період перебували в особливому фокусі його уваги.*

В емігрантську добу публіцист продовжив висловлювати своє бачення щодо положення українських територій у складі СРСР. Головна ідея, що червоною ниткою проходить скрізь більшість матеріалів О. Лотоцького цього періоду: державна політика і Російської імперії, і СРСР не передбачала створення незалежної української держави, тож мова не могла йти навіть про підтримку української культури. Зважаючи на увесь історичний досвід українських земель, О. Лотоцький у 1920–1930-х рр. виступав як активний прихильник створення незалежної держави.

Різноманітний творчий доробок О. Лотоцького, його активна громадсько-політична діяльність залишають ще багато аспектів для подальшого опрацювання, аналізу та визначення значення його спадщини в інтелектуальній історії України та українського руху.

Ключові слова: *О. Лотоцький, публіцистика, Російська імперія, Державна дума, СРСР, українське національне питання.*

Вступ. Українська інтелектуальна історія першої половини ХХ ст. позначена потужними постатями, що лишили помітний спадок у вигляді наукових творів, значного публіцистичного доробку та досвіду політичних практик. Це зумовлює не лише кропітке та ретельне збирання історичних фактів про минувшину, а й осмислення творчого надбання наших попередників. Особливу увагу привертають праці істориків, що були учасниками боротьби за українську державність та залишались активними діячами наукового, громадського, політичного життя українців в еміграції.

За тридцятирічний період незалежності історичні наукові студії поповнились суттєвим доробком, в якому представлене життя та діяльність політичних, громадських, культурних діячів першої половини ХХ ст. Слід відмітити, що традиційні біографічні нариси доповнилися завдяки залученню інструментарію інтелектуальної біографії, який активно використовувався українськими історіографами наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Насичене громадсько-політичне життя перших десятиліть ХХ ст., наявність значного багатоаспектного доробку українських діячів, активна діяльність українців в еміграції упродовж 1920–1930-х рр. зумовлює те, що біографічні дослідження зберігають свою привабливість для дослідників. Зокрема доцільно згадати такі розвідки: В. Андрєєва та С. Андрєєвої, присвячена відносинам Б. Грінченка та Д. Дорошенка (Andryeyev & Andryeyeva, 2020); В. Тельвака, І. Лозинської та Р. Новацького – проблемам становлення української історичної

науки в еміграції (Telvak, Lozynska & Nowacki, 2020); В. Андреева, О. Каряки – сторінкам інтелектуальної біографії В. Петрова (Andryeyev, 2019; Andryeyev, Kariaka, 2019). Постать О. Лотоцького також перебувала у полі зору не лише українських, а й польських науковців (Kozak., 1996; Михайленко, 2017, 2020), однак його насичена громадсько-політична та науково-освітня діяльність містить ще низку не розкритих аспектів, які доповнять інтелектуальну біографію діяча. Зокрема, додаткової уваги заслуговують публіцистичні матеріали науковця, що відбивають його ставлення та оцінки до політичних, культурних, освітніх процесів на українських землях в першій половині ХХ ст.

Мета роботи полягає у дослідженні публіцистичного доробку О. Лотоцького як в період революцій 1905–1907 рр., 1917–1921 рр., так і в умовах еміграції 1920–1930 рр.. Основна увага зосереджена на аналізі положення українських земель в імперську добу та радянський період, а також баченні ключових проблем та політичних перспектив, які запропоновані в статтях О. Лотоцького.

Виклад основного матеріалу Олександр Гнатович Лотоцький (1870–1939) знаний насамперед як політичний діяч періоду українських національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. та історик церкви і церковного права. Історія церкви зацікавила Олександра Гнатовича ще у часи навчання у Київській духовній академії. Проте, у силу життєвих обставин, після завершенні навчання, він тривалий час більше уваги приділяв не науковим історичним розвідкам, а громадсько-політичній та публіцистичній діяльності. В період з 1900 до 1917 р. О. Лотоцький мешкав у Петербурзі. Служба у Державному контролі, співпраця з українськими видавництвами, спілкування з цензорами щодо отримання дозволу на публікацію українських книжок, підтримка студентів-українців, які навчалися в університетах та інститутах російської столиці – усе це було підґрунтям для роздумів й оцінок змісту національної політики імперії, зокрема її української складової.

В умовах лібералізації, яка була спричинена наслідками першої російської революції, з'являються періодичні видання, на сторінках яких О. Лотоцький мав можливість публікуватися. Загальна ейфорія, пов'язана із проголошенням свобод, прийняттям конституції та початком діяльності Державної думи, позначилась й

на підвищенні активності українців, що мешкали, або переїхали в цей період до Петербургу. Висвітлення діяльності українських парламентаріїв та найнагальніших проблем, які вони намагались розв'язувати, а згодом, в цілому питань, пов'язаних з аналізом різних аспектів життя в українських губерніях, стало основним змістом його публіцистичного доробку в період між революцією та Першою світовою війною.

Публіцистичний доробок Олександра Гнатовича став реакцією на виклики, з якими зіштовхнулось тогочасне українство, що потребувало якомога ширшого висвітлення національних та суспільно-політичних проблем початку ХХ ст.

Доцільно наголосити, що особливістю публіцистики О. Лотоцького, по-перше, було постійне звернення до історичного підґрунтя проблем, яким присвячувався черговий нарис. По-друге, аналіз подій початку ХХ ст. та виявлення їх передумов, були відображенням громадсько-політичної позиції діяча. Цей час став і періодом формування того методологічного інструментарію, який в подальшому використовувався в наукових студіях. І, по-третє, увага до українського національного питання буде характерною рисою діяльності Олександра Гнатовича протягом різних етапів його життя. Тому проблеми, з якими зіштовхувалась Україна з різних контекстів та політичних умовах, залишалися ключовою темою його публіцистичного доробку.

У матеріалах О. Лотоцького висвітлювалися актуальні проблеми для українців, наприклад: розгляд українського національного питання у російській Державній думі, територіальні проблеми, відношення представників різних політичних партій до потреб українства. Тематика його публіцистичних нарисів часто перепліталася з питаннями, до вирішення яких він безпосередньо долучався. У першу чергу, це проблеми використання української мови, діяльність українських видавництв, поширення книг українською мовою, отримання дозволу від цензорів на друк книг українських авторів. О. Лотоцький сам був учасником боротьби щодо відміни обмежень використання української мови. На його тверде переконання, політика знищення мови була одним з головних факторів, що стримував розвиток національної культури (Лотоцький, 1926).

Постать Тараса Шевченка, яка від моменту його смерті поступово перетворювалась на важливий символ українського національного єднання та руху, від початку ХХ ст. набувала особливої ваги. Однак, російська влада намагалась обмежувати вияви національних уподобань, зокрема й шляхом заборон вшанування дат пам'яті, приурочених поету. Олександр Лотоцький неодноразово ілюстрував це на прикладах заборон щодо вшанування Т. Шевченка, з якими зіткнулася українська громада у Петербурзі. Причини запровадження обмежень щодо святкування ювілеїв з дня народження поета, вшанування його пам'яті у річниці смерті, Олександр Гнатович убачав у тому, що ідеї Тараса Шевченка і на початку ХХ ст. були актуальними, відгукувалися у думках і прагненнях українців. На переконання О. Лотоцького, масові заходи, присвячені постаті українського поета, звичайно, впливали б на піднесення національної самосвідомості українців. Проте, урядові заборони подібних акцій не зменшували, а навпаки – посилювали увагу до питань національної ідентичності та окремішності українського народу. Масовий прояв незгоди українців із заборонами щодо вшанування пам'яті Тараса Шевченка призвів навіть до обговорення цього питання у Державній думі. Обмеження не були відмінені, однак, за словами О. Лотоцького, позитив був уже в тому, що українці не замовчували проблему. Обговорення дозволу на вшанування українського поета посприяло зверненню до ширшого кола національних проблем (Белоусенко, 1916, с. 7-8; Білоусенко, 1909, с. 1-2). Слід відмітити, що О. Лотоцький постійно відображав у своїх замітках позицію депутатів Державної думи щодо українського питання (Білоусенко, 1906), с. 68-69; Лотоцький, 1906, с. 91-96; Spectator, 1906, с. 123-132). Зокрема, висвітлював позицію таких депутатів як О. Александров, С. Іванов, В. Дзюбинський, які, на жаль, рідко демонстрували знання українських потреб. Виключенням серед російських депутатів був лідер, партії кадетів П. Мілюков. В програмних документах цієї політичної сили була представлена цілком зважена позиція до національного питання, зокрема, йшлося про можливість створення національних автономій на основі культурно-територіальних засад. Він демонстрував обізнаність щодо українського національного питання та прагнення розібратися в окремих проблемах. Однак подібна позиція була радше винятком, оскільки в цілому, російська

громадськість демонструвала байдуже ставлення до українського національного питання, на чому наголошував в своїх публікаціях О. Лотоцький (Липовецький, 1909, с. 38-43).

У своїх публіцистичних нарисах О. Лотоцький зосереджував найбільше уваги на освітніх, мовних проблемах. Разом із тим, у поле його уваги потрапляли й питання, по'язані з політичним, адміністративним, економічними аспектами положення українських губерній, та інших територій, на яких історично проживала значна кількість етнічних українців. Зокрема, йдеться про так зване «Холмське питання», яке перетворилось на один із ключових напрямків роботи III державної думи. У матеріалах, присвячених цій темі, О. Лотоцький надав загальну характеристику проблеми виділення холмських земель зі складу королівства Польського, запропонував історичний екскурс щодо витоків проблеми та здійснив аналіз його розгляду депутатами Державної думи. Глибоке обурення публіциста викликала низка моментів. По-перше, усі обговорення проводилися виключно представниками польської та російської сторін, позиція власне населення Холмщини нікого не цікавила (Білоусенко, 1909, с. 1). По-друге, учасники переймалися не тим, що зможе покращити становище населення Холмських земель, а як максимально задовольнити прагнення польської та російської сторін (Білоусенко, 1912, с. 11-15). На думку О. Лотоцького, будь-який варіант вирішення цього питання аж ніяк не впливав би на соціально-економічне положення краю. Головні зміни, на його думку, мали стосуватися національного аспекту: полонізація чи русифікація? (Білоусенко, 1909, с. 2). Характеризуючи позиції двох сил, що вирішували подальшу долю етнічних українців Холмщини, він запропонував таке означення «неослов'янська політика російсько-польських кіл» (Білоусенко, 1909, с. 1). Для обох сторін «національне питання» залишалось поза увагою. І така позиція була характерна не лише стосовно українського, а й білоруського, литовського та інших народів (Білоусенко, 1909, с. 1). Головна проблема, що гальмувала розв'язання національних питань в Російській імперії, на думку О. Лотоцького, полягала у відсутності (серед більшості депутатів) не лише обізнаності у проблемі, а навіть бажання розібратися (Білоусенко, 1912, с. 10, 21).

Подібна бездіяльність політичних сил щодо вирішення нагальних суспільно-політичних проблем часто ставала об'єктом критики О. Лотоцького, адже, на його думку, така практика зводила нанівець саму ідею народного представництва у Державній думі (Білоусенко, 1909, с. 1). Суттєвою проблемою для українців, у вирішенні національних проблем, ставала відсутність реальної політичної сили, що відстоювала б інтереси населення українських земель.

У своїх нарисах О. Лотоцький звертався й до висвітлення питань розвитку західноукраїнських земель. Зокрема, йому належить авторство кількох розділів праці «Галичина, Буковина, Угорська Русь», що була підготовлена співробітниками журналу «Украинская жизнь» 1915 р., а саме: «Національний і літературний рух у ХІХ ст.», «Адміністративний устрій», «Національні відносини», «Політичне життя», «Церковні відносини» (Галичина, Буковина, Угорська Русь (составлено сотрудниками журналу «Украинская жизнь»), 1915, с. 57-166).

У цій розвідці Галичина характеризувалася О. Лотоцьким як осередок культурного життя, на який вона перетворилася протягом ХІХ ст. Аналізуючи ключові риси національного відродження в Галичині, дослідник відзначав вагомую роль у цьому процесі видатних українців, насамперед – М. Драгоманова та М. Грушевського Галичина, Буковина, Угорська Русь (составлено сотрудниками журналу «Украинская жизнь»), 1915, с. 57-79). Однак, незважаючи на піднесення культурної сфери, О. Лотоцький наголошував й на збереженні польсько-шляхетської присутності в управлінні краєм, що викликало занепокоєння у зв'язку із посиленням колонізаційних тенденцій. Саме це, на думку діяча, спонукало українців Східної Галичини виступати за відділення від Західної, і боротися за національну рівноправність (Галичина, Буковина, Угорська Русь (составлено сотрудниками журналу «Украинская жизнь»), 1915, с. 88-94).

Надаючи огляд буковинських земель, О. Лотоцький підкреслював достатньо високий рівень освіти населення краю та активність культурно-просвітницької роботи. Однак, Буковина зазнала значної румунізації, що призвело до суттєвого ослаблення культурних зв'язків з іншими українськими територіями. Загострення національної боротьби, на думку діяча, не відбувалося

через те, що німецька адміністрація намагалася встановити баланс між румунами й українцями (Галичина, Буковина, Угорська Русь (составлено сотрудниками журналу «Украинская жизнь»), 1915, с. 80-83).

У найгіршому положенні, за спостереженнями О. Лотоцького, перебувала Угорська Русь. Дослідник відмічав економічну відсталість, культурний занепад, надзвичайну слабкість політичного руху, низький рівень національної самосвідомості навіть серед представників інтелігенції (Галичина, Буковина, Угорська Русь (составлено сотрудниками журналу «Украинская жизнь»), 1915, с. 84-87). Головна причина такого стану на території Угорської Русі вбачалася ним в політиці Угорщини, адже вона спрямовувалася на поглинання усіх народностей (Галичина, Буковина, Угорська Русь (составлено сотрудниками журналу «Украинская жизнь»), 1915, с. 95-97, 140-145).

Розглядаючи положення західноукраїнських земель, О. Лотоцький окремо аналізував румунсько-українські, польсько-українські, німецько-українські, угорсько-українські відносини, які відзначалися постійною напругою через прагнення сусідніх народів поглинути український елемент.

Ключовою ідеєю О. Лотоцького, щодо можливостей змін у стосунках українців з сусідніми народами був заклик до налагодження добросусідських відносин. Їх встановлення, на його думку, можливе лише шляхом вилучення елемента пригнічення зі сторони сусідніх народів (росіяни, поляки, румуни, угорці та інші) та елемента підкорення зі сторони українців (Галичина, Буковина, Угорська Русь (составлено сотрудниками журналу «Украинская жизнь»), 1915, с. 98-139).

Перебування в еміграції скоригувало професійну діяльність О. Лотоцького: освітньо-наукова діяльність стала головною сферою його життєвої активності. Однак публіцистика залишалась не менш важливим компонентом його творчого життя. У Петербурзький період свого життя, О. Лотоцький постійно висвітлював проблеми, що пов'язувались із українськими територіями у складі Російської імперії, особливостями розвитку західноукраїнських земель, проблемами української громади у російських містах, насамперед – у столиці. Тематика емігрантської доби багато в чому перегукувалася з питаннями, що розглядалися О. Лотоцьким

протягом попереднього періоду. Україна та проблеми її населення в умовах приходу до влади більшовиків та радянського періоду продовжувала перебувати в центрі його наукових та громадських зацікавлень.

Ще у нарисах, що побачили світ на початку ХХ ст., О. Лотоцький характеризував час перебування українських земель у складі Російської імперії як період їх політичного та культурного занепаду. У 1920-ті рр., в еміграції, погляди діяча щодо політичного майбутнього українських земель навіть радикалізувалася, тож попередні століття він називав пропащим часом України (Лотоцький, 1926, с. 5).

Виникнення на світовій мапі нового державного утворення, Радянського Союзу, на думку О. Лотоцького, не сприяло появі «добросусідського порозуміння» між українським та російським народами. Головна перешкода вбачалася ним у прагненні українців до незалежності та небажанні росіян визнавати право на власну політичну історію. Лотоцький пропускав, що порозуміння можливе було б лише через у разі тривалого окремого державного розвитку.

Власне сам Радянський Союз О. Лотоцький вважав «федеративною фікцією», а договори про «добровільний» федеративний зв'язок – лише маскуванням національного поневолення російським урядом інших народів. «Комедія федеративності» та «дотепна правна еквілібристика» – так іменував діяч проголошене право республік на вихід із Союзу, адже реальний стан речей надзвичайно контрастував із гаслами московських урядовців. Надаючи оцінку новоствореному Радянському Союзу, О. Лотоцький наголошував на продовжуваності національно-державної політики Російської імперії новим, радянським урядом, адже відмінностей «між старою, царською практикою та новою, робоче-селянською, власне немає» (Лотоцький, 1926, с. 3-9). Ілюстрацією цього можна вважати і ставлення до українського національного питання: незалежності українських земель не було у планах радянської держави так само, як і в планах царської Росії (Лотоцький, 1927, с. 9). Проведення радянською владою українізації не викликало довіри у вченого і сприймалося як тактичний відхід від більшовицької ідеології, який створював лише зовнішню картинку розвитку національної культури, залишаючи базові моменти без змін. Зокрема, за даними, що наводить О. Лотоцький, на державній

службі чисельність росіян та євреїв за роки українізації зростає до 75 %. (Лотоцький, 1926, с. 12-18). Підтверджують переконання О. Лотоцького й матеріали звіту про видавництво книг на українських радянських землях за 1926 р. Чисельність українських видань становила лише 10% від загального тиражу, тож в таких умовах, за словами дослідника, скоріше мова йшла про розвиток преси на українських землях, а не про українську пресу. Усі гасла українізації повністю суперечили більшовицькій ідеології, тож неможливо було очікувати їх реального втілення від більшовицької «окупаційної влади» (О.Б., 1926, с. 16-19).

На думку Олександра Гнатовича, повноцінний розвиток національної культури посприяв б свідомому поверненню на українську землю емігрантів і мова б не йшла лише про так зване «поворотництво», зумовлене впливом радянських спецслужб (Лотоцький, 1930, с. 13). Особисто для себе О. Лотоцький не вбачав умов для повернення на рідну землю: каяття за попередню діяльність, виконання вимог радянської влади, постійне очікування репресій, умови життя ще гірші, ніж емігранти мали за кордоном. Найголовніше, на його думку, повернення мало бути гідним, а відмова від своїх переконань не залишала такої можливості (Лотоцький, 1926, с. 3-7). За роки еміграції ще більше зростає впевненість О. Лотоцького в тому, що визначальним напрямом політичного розвитку для українських земель має бути державна незалежність. Головними аргументами в цьому був як історичний досвід перебування українських земель у складі Російської імперії, так і актуальні для О. Лотоцького умови їх національно-політичного розвитку у складі Радянського Союзу, що стали продовженням імперської національної політики.

На завершення доцільно згадати, що О. Лотоцький вважав СРСР нетривалим утворенням, тож слід було лише дочекатися слушної нагоди для відновлення боротьби за державну незалежність, накопичуючи організованість та витривалість (Лотоцький, 1926, с. 7). На думку дослідника, найбільш запекла боротьба за українські землі мала відбутися саме після розпаду СРСР, що, на жаль, і підтверджується сучасними подіями україно-російської війни.

Висновки. Творчий доробок О. Лотоцького містить значну кількість публіцистичних матеріалів. Їх тематика різноманітна: від

оглядів економічного положення українських земель, до аналізу стану освітніх установ в Російській імперії та проблем духовенства. Значна увага в цих матеріалах приділена й українському національному питанню. Зважаючи на активну громадську діяльність О. Лотоцького протягом 1906–1917 рр., тематика його нарисів досить часто перепліталася з тими проблемами, у розв'язанні яких він брав безпосередню участь (наприклад, статус української мови та відміна заборон щодо її використання). Положення українських земель як у складі Російської імперії, так й інших держав в окреслений період перебували в особливому фокусі його уваги.

Перебуваючи в еміграції, публіцист не залишав поза увагою ситуацію в радянській Україні, ця тема залишалась домінуючою в його журналістському доробку. Головна ідея, що червоною ниткою проходила крізь більшість матеріалів О. Лотоцького цього періоду: державна політика і Російської імперії, і СРСР не передбачала створення незалежної української держави, тож мова не могла йти навіть про підтримку української культури. Зважаючи на увесь історичний досвід державотворення, О. Лотоцький у 1920–1930-х рр. виступав як активний прихильник створення незалежної держави.

Різноплановий творчий доробок О. Лотоцького, його активна громадсько-політична діяльність залишають ще багато аспектів для подальшого опрацювання, аналізу та визначення значення його спадщини в інтелектуальній історії України та українського руху.

Подяка. Висловлюю вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримувала фінансової підтримки для проведення дослідження й публікації цієї статті.

Джерела та література

Белоусенко, А. (псевдонім О. Лотоцького) (1916). На общественном посту. М.С. Грушевский как общественный деятель. Украинская жизнь, 12, 17–29.

Билоусенко, О. (псевдонім О. Лотоцького) (1906). Украинский парламентский клуб. Украинский вестник, 1, 68–69.

Білоусенко, О. (псевдонім О. Лотоцького) (1909). Борець за народну свободу і партія «Народної свободи». Рада, 56, 1–2.

Білоусенко, О. (псевдонім О. Лотоцького) (1909). Комиші. Рада, 110, 1.

Білоусенко, О. (псевдонім О. Лотоцького) (1909). Практичні наслідки Холмської справи. Рада, 90, 1–2.

Білоусенко, О. (псевдонім О. Лотоцького) (1912). Украинские моменты в Холмсом вопросе. Украинская жизнь, 3, 10–23.

Білоусенко, О. (псевдонім О. Лотоцького) (1909). Українці в холмській справі. Рада, 89, 1–2.

Білоусенко, О. (псевдонім О. Лотоцького) (1909). Холмська справа. Рада, 86, 1.

Галичина, Буковина, Угорська Русь (составлено сотрудниками журналу «Украинская жизнь») (1915). Москва, 231 с.

Липовецкий, О. (псевдонім О. Лотоцького) (1909). Дни нашей жизни Украинская жизнь, 8-9, 35–45.

Лотоцький, А. (1906). Шаблон и жизнь. Украинский вестник, 2, 91–96.

Лотоцький, О. (1926). Безконечна казка (на тему поворотництва). Тризуб, 43, 5 вересня, 2–8.

Лотоцький, О. (1926). Історичні основи нашої державної незалежності. Тризуб, 7, 7 лютого, 3–7.

Лотоцький, О. (1926). Коли і як? Тризуб, 40, 15 серпня, 2–7.

Лотоцький, О. (1930). Підсумки (під новий рік). Тризуб, 214, 11–21.

Лотоцький, О. (1926). Слова і діла. Тризуб, 13-14, 9–20.

Лотоцький, О. (1927). Справжні пружини. Тризуб, 42 (100), 13 листопада, 9–12.

Лотоцький, О. (1926). Українська книга. Прага, 10 с.

Лотоцький, О. (1926). Федеративна фікція. Тризуб. 19, 21 лютого, 2–9.

О.Б. (псевдонім О. Лотоцького) (1926). Видавнича справа на Україні. Тризуб, 43, 5 вересня, 16–20.

Михайленко, Г. (2020). Ідея української державної незалежності у науково-публіцистичній спадщині Олександра Лотоцького. Крути: проблеми державотворення від доби Української революції (1917–1921 рр.) до сьогодні. Вип. III. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Крути, 29 січня 2020 р.), 251–260. https://nizhen.com.ua/?part_id=70

Михайленко, Г. (2017). О. Лотоцький у Празі: від політичних змагань до науково-викладацької роботи. Література та культура Полісся. Серія «Історичні науки», 87, 91–100.

Andryeyev, V. & Andryeyeva, S. (2020). Borys Hrinchenko and Dmytro Doroshenko: history of cooperation of Ukrainian intellectuals.

Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin], 16, 85–95. doi: 10.24919/2519-058x.16.210877.

Andryeyev, V. (2019). Viktor Petrov (1894–1969): the scythian issue in the scientific heritage of scientist. Chronology in the timeline of historical knowledge : collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 1–21. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/41/446/990-1> DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-138-4/1-21>.

Andryeyev, V. (2019). Viktor Petrov's «epoch theory»: the phenomenon in the national historiography of the middle twentieth century. Relevant research of historical sciences: collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 5–30. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/8/62/160-1> DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-100-1/5-30>.

Andryeyev, V., Kariaka, O. (2019). Problems of the Baltic-Slavic Linguistic unity and Ancient Prussian language in the scientific heritage of Victor Petrov. Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin], 10, 8–17. <http://eehb.dspu.edu.ua/article/view/159167/160371>.

Kozak, S. (1996). Oleksandr Łotoćkyj – uczony, dyplomata i polityk. Warszawskie zeszyty ukraioznawcze, 3, 265–276.

Спектатор (псевдонім О. Лотоцького) (1906). На Україні. Український вестник, 2, 123–132.

Telvak, V., Lozynska, I. & Nowacki, R. (2020). Ukrainian historical science in the Second Polish Republic: institutional aspect. Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin], 16, 176–183. doi: 10.24919/2519-058x.16.210905.

References

Belousenko, A. (pseudonim O. Lototskoho) (1916). Na obschestvenom postu. M.S. Grushevskiy kak obschestvennyiy deyatel. Ukrainskaya zhizn, 12, 17–29. [in Russian].

Bilousenko, O. (pseudonim O. Lototskoho) (1906). Ukrainskiy parlamentskiy klub. Ukrainskiy vestnik, 1, 68–69. [in Russian].

Bilousenko, O. (pseudonim O. Lototskoho) (1909). Borets za narodnu svobodu i partiia «Narodnoi svobody». Rada, 56, 1–2. [in Ukrainian].

Bilousenko, O. (pseudonim O. Lototskoho) (1909). Komyshi. Rada, 110, 1. [in Ukrainian].

Bilousenko, O. (pseudonim O. Lototskoho) (1909). Praktychni naslidky Kholmskoi spravy. Rada, 90, 1–2. [in Ukrainian].

Bilousenko, O. (pseudonim O. Lototskoho) (1912). Ukraynskye momenty v Kholmsom voprose. Ukraynskaia zhyzn, 3, 10–23. [in Russian].

Bilousenko, O. (pseudonim O. Lototskoho) (1909). Ukraintsi v kholmskii spravi. Rada, 89, 1–2. [in Ukrainian].

Bilousenko, O. (pseudonim O. Lototskoho) (1909). Kholmska sprava. Rada, 86, 1. [in Ukrainian].

Galichina, Bukovina, Ugorska Rus (sostavleno sotrudnikami zhurnala «Ukrainskaya zhizn») (1915). Moskva, 231 s. [in Russian].

Lipovetskiy, O. (pseudonim O. Lototskoho) (1909). Dni nashey zhizni Ukrainskaya zhizn, 8-9, 35–45. [in Russian].

Lototskiy, A. (1906). Shablon i zhizn. Ukrainskiy vestnik, 2, 91–96. [in Russian].

Lototskiy, O. (1926). Bezkonechna kazka (na temu povorotnystva). Tryzub, 43, 5 veresnia, 2–8. [in Ukrainian].

Lototskiy, O. (1926). Istorychni osnovy nashoi derzhavnoi nezalezhnosti. Tryzub, 7, 7 liutoho, 3–7. [in Ukrainian].

Lototskiy, O. (1926). Koly i yak? Tryzub, 40, 15 serpnia, 2–7. [in Ukrainian].

Lototskiy, O. (1930). Pidsumky (pid novyi rik). Tryzub, 214, 11–21. [in Ukrainian].

Lototskiy, O. (1926). Slova i dila. Tryzub, 13-14, 9–20. [in Ukrainian].

Lototskiy, O. (1927). Spravzhni pruzhyny. Tryzub, 42 (100), 13 lystopada, 9–12. [in Ukrainian].

Lototskiy, O. (1926). Ukrainska knyha. Praha, 10 s. [in Ukrainian].

Lototskiy, O. (1926). Federatyvna fiktsiia. Tryzub. 19, 21 liutoho, 2–9. [in Ukrainian].

O.B. (pseudonim O. Lototskoho) (1926). Vydavnycha sprava na Ukraini. Tryzub, 43, 5 veresnia, 16–20. [in Ukrainian].

Mykhailenko, H. (2020). Ideia ukrainskoi derzhavnoi nezalezhnosti u naukovu-publitsystychnii spadshchyni Oleksandra Lototskoho. Kruty: problemy derzhavotvorennia vid doby Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921 rr.) do sohodennia. Vyp. III. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo konferentsii (Kruty, 29 sichnia 2020 r.), 251–260. https://nizhen.com.ua/?part_id=70. [in Ukrainian].

Mykhailenko, H. (2017). O. Lototskiy u Prazi: vid politychnykh zmanhan do naukovu-vykladatskoi roboty. Literatura ta kultura Polissia. Serii «Istorychni nauky», 87, 91-100. [in Ukrainian].

Andryeyev, V. & Andryeyeva, S. (2020). Borys Hrinchenko and Dmytro Doroshenko: history of cooperation of Ukrainian intellectuals. Skhidnoevropeyskiy Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin], 16, 85–95. doi: 10.24919/2519-058x.16.210877. [in English].

Andryeyev, V. (2019). Viktor Petrov (1894–1969): the scythian issue in the scientific heritage of scientist. Chronology in the timeline of historical knowledge : collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 1–21. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/41/446/990-1> DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-138-4/1-21>. [in English].

Andreyev, V. (2019). Viktor Petrov's «epoch theory»: the phenomenon in the national historiography of the middle twentieth century. Relevant research of historical sciences : collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 5–30. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/8/62/160-1> DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-100-1/5-30>. [in English].

Andryeyev, V., Kariaka, O. (2019). Problems of the Baltic-Slavic Linguistic unity and Ancient Prussian language in the scientific heritage of Victor Petrov. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 10, 8–17. <http://eehb.dspu.edu.ua/article/view/159167/160371>. [in English].

Kozak, S. (1996). Oleksandr Łotoćkyj – uczony, dyplomata i polityk. *Warszawskie zeszyty ukraioznawcze*, 3, 265–276. [in Polish].

Spectator (pseudonim O. Lototskoho) (1906). *Na Ukraine*. *Ukrainskiy vestnik*, 2, 123–132. [in Russian].

Telvak, V., Lozynska, I. & Nowacki, R. (2020). Ukrainian historical science in the Second Polish Republic: institutional aspect. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 16, 176–183. doi: 10.24919/2519-058x.16.210905. [in English].

Mykhailenko Galina. IMPERIAL AND SOVIET DIMENSIONS OF THE UKRAINIAN NATIONAL ISSUE IN O. LOTOTSKY'S JOURNALISM

Abstract

This paper aims at studying O. Lototsky's journalistic works during the revolutions of 1905-1907, 1917-1921 and the emigration of 1920-1930. The main focus is on the analysis of the position of Ukrainian lands in the imperial era and the Soviet period, as well as the vision of key problems and political prospects proposed in the articles of O. Lototsky.

The research methodology is based on the principles of historicism and objectivity. Both general scientific and special-historical methods are used in the study, namely: historical and comparative, problematic, research tools of the history of ideas (intellectual history) and biographistics. The scientific novelty of the research is determined by its focus on the analysis of the content of Lototsky's journalistic works in the context of opportunities to solve the Ukrainian national issue in the conditions of the Russian Empire and the Soviet Union.

Conclusions. O. Lototsky's creative legacy contains a significant amount of journalistic material. Their topics are diverse: from reviews of the economic situation of Ukrainian lands to the analysis of the state of educational institutions in the Russian Empire and the problems of the clergy. Considerable attention in these materials is devoted to the Ukrainian national issue. Due to O. Lototsky's active social activity from 1906 to 1917, the topics of his essays frequently intertwined with the problems in which he was directly involved (for

example, the status of the Ukrainian language and the abolition of bans on its use). The position of the Ukrainian lands as part of the Russian Empire and other states in the specified period was of his particular concern.

During the emigrant era, the publicist continued to express his vision of the situation of Ukrainian territories within the USSR. The leading idea expressed in most of O. Lototsky's materials of that period was that the state policy of both the Russian Empire and the USSR did not provide for the creation of an independent Ukrainian state, let alone support for Ukrainian culture. Given the historical experiences of the Ukrainian lands, O. Lototsky in the 1920s and 1930s was an active supporter of the creation of an independent state.

O. Lototsky's diverse creative legacy, his active social and political activities leave many more aspects for further elaboration, analysis, and determination of the significance of his heritage in the intellectual history of Ukraine and the Ukrainian movement.

Keywords: O. Lototsky, journalism, the Russian Empire, the State Duma, the USSR, Ukrainian national issue.

Mychajlenko Halina. IMPERIALNY I RADZIECKI WYMIARY UKRAIŃSKIEGO PROBLEMU NARODOWEGO W PUBLICYSTYCE O. LOTOCKIEGO

Streszczenie

Celem artykułu jest zbadanie twórczości publicystycznej O. Lotockiego zarówno w okresie rewolucji 1905-1907, 1917-1921, jak i w warunkach emigracji w latach 1920-1930. Główną uwagę skupia się na analizie sytuacji ziem ukraińskich w epoki imperialnej i radzieckiej, a także wizję kluczowych problemów i perspektyw politycznych, które proponuje w artykułach O. Lotockiego.

Metodologia badań opiera się na zasadach historyzmu i obiektywizmu. Praca wykorzystuje zarówno ogólne, jak i specjalne metody historyczne: historyczno-porównawcze, problemowe, narzędzia historii idei (historia intelektualna) oraz biografię. Nowość naukowa polega na skupieniu się na analizie treści pracy publicystycznej O. Lotockiego w kontekście możliwości rozwiązania ukraińskiej kwestii narodowej w warunkach Imperium Rosyjskiego i Związku Radzieckiego.

Wnioski. Twórczość O. Lotockiego zawiera znaczną ilość materiałów publicystycznych. Ich tematyka jest różnorodna: od przeglądów sytuacji gospodarczej ziem ukraińskich, po analizę stanu placówek oświatowych w Imperium Rosyjskim i problemy duchowieństwa. Dużą uwagę w tych materiałach poświęca się kwestii narodowej Ukrainy. W związku z aktywną działalnością publiczną O. Lotockiego w latach 1906 - 1917 temat jego esejów był często splatany z problemami, w rozwiązywanie których był bezpośrednio zaangażowany (np. status języka ukraińskiego i zniesienie zakazów) w sprawie

jego użytkowania). Szczególną uwagę poświęcił sytuacji ziem ukraińskich w ramach Imperium Rosyjskiego i innych państw we wskazanym okresie.

W okresie emigracji publicysta nadal wyrażał swoją wizję sytuacji ziem ukraińskich w ZSRR. Główną ideą jest to, że większość materiałów O. Lotockiego z tego okresu jest wspólnym wątkiem: polityka państwowa zarówno Imperium Rosyjskiego, jak i ZSRR nie przewidywała stworzenia niepodległego państwa ukraińskiego, więc nie mogło nawet chodzić o wspieranie Kultury ukraińskiej. Biorąc pod uwagę całe historyczne doświadczenie ziem ukraińskich, O. Lotocki w latach 20 i 30 XX w. był aktywnym zwolennikiem powstania niepodległego państwa.

Różnorodna twórczość O. Lotockiego, jego aktywna działalność społeczno-polityczna pozostawia o wiele więcej aspektów do dalszego opracowania, analizy i określenia znaczenia jego dziedzictwa w intelektualnej historii Ukrainy i ruchu ukraińskiego.

Słowa kluczowe: O. Lotocki, publicystyka, Imperium Rosyjskie, Duma Państwowa, ZSRR, ukraińska kwestia narodowa.

Статтю надіслано до редколегії 30.08.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 25.10.2021 р.